

Prostori, usluge i aktivnosti za mlade

Smjernica Mreže za aktivaciju mladih

Projekt je sufinancirala Europska unija iz Europskog socijalnog fonda.

Ova publikacija je isključiva odgovornost Udruge Zamisli.

Kontakt korisnika za više informacija o publikaciji i projektu:

Udruga Zamisli
Avenija Marina Držića 71/A
10 000 Zagreb
mob.: 091 594 72 88
<https://zamisli.hr/>

Kontakti za više informacija o EU fondovima:

Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije
Miramarska cesta 22, 10 000 Zagreb
tel. 01 6400 600
fax. 01 6400 600
fondovi@mrrfeu.hr
<https://razvoj.gov.hr/>
www.strukturnifondovi.hr

Projekt je sufinancirala Europska unija iz Europskog socijalnog fonda.

PROSTORI, USLUGE I AKTIVNOSTI
ZA MLADE

Projekt je sufinancirala Europska unija iz Europskog socijalnog fonda.

Smjernica

Prostori, usluge i aktivnosti za mlade

Sadržaj

1. UVOD	1
2. TEORIJSKI PREGLED	4
2.1. Prostori koji odgovaraju na potrebe mladih	5
2.2. Participacija	8
2.3. Inkluzivnost	10
2.4. Youth friendly pristup u pružanju usluga	11
3. IZAZOVI I PROBLEMI	14
3.1. Izazovi u ostvarivanju inkluzivnosti i participativnosti	14
3.2. Izazovi vezani za organizaciju prostora i aktivnosti	16
3.3. Virtualni/digitalni prostori za mlade- rješenje ili novi problemi?	18
4. PRIMJERI DOBRE PRAKSE	21
4.1. Prostori za mlade u Hrvatskoj	22
4.2. Primjer dobre prakse iz Estonije	23
4.3. Finska- organizacija aktivnosti za mlade	24
4.4. Finska- participacija mladih u aktivnostima	25
5. ŠTO KAŽU MLADI IZ HRVATSKE O POTREBI AKTIVNOSTI I USLUGA?	26
5.1. Rezultati anketnog istraživanja	26
5.2. Rezultati fokus grupa	29
6. ZAKLJUČAK	31
7. PREPORUKE	33
7.1. Preporuke za donositelje odluka	33
7.2. Preporuke za organizacije koje rade u korist mladih za osiguranje i unapređenje kvalitete rada s mladima	34
8. LITERATURA	35

Projekt je sufinancirala Europska unija iz Europskog socijalnog fonda.

1. UVOD

Mladi su od adolescencije do kasnih 20-ih godina suočeni s raznim razvojnim zadacima i životnim ulogama. Njihov zadatak je otkriti vlastite interese i izgraditi svoj identitet, a istovremeno balansirati između škole, prijateljstava i ljubavi. Kako završavaju srednju školu, uz navedeno, javlja se zadatak odabira fakulteta i/ili zanimanja kojim će se baviti većinu života, a koji odražava njihove interese i sposobnosti (Arnett, 2004). Ono što je također uloga mladih u suvremenom društvu jest njihova participacija i uključenost u procese donošenja odluka koje ih se tiču. To je posebice odlika postmodernističkog pogleda na mlade, prema kojem oni nisu samo puki promatrači i pasivni subjekti, već aktivni dionici koji imaju pravo izraziti svoje mišljenje u svim odlukama koje ih se tiču. S jedne strane je ovaj pomak pozitivan jer mladima pruža priliku da upravljaju svojim životom, a s druge strane mladi to mogu smatrati kao nametanje novih uloga i odgovornosti za koje nisu spremni jer sustav formalnog obrazovanja ne ostavlja previše mjesta za participaciju mladih u donošenju odluka koje se odnose na njih. Tu izostaje motivacija i osposobljavanje mladih za uključivanje u procese gdje se njih pita za mišljenje i smatra ravnopravnim dionicima zbog čega mlade kasnije zateknu velike odluke i izbori oko budućeg zanimanja, fakulteta, selidbe i sl. (Ured pravobraniteljice za djecu, 2018). Stoga stručnjaci koji rade s mladima trebaju odgovoriti na pitanje, na koji način mlade možemo uključiti i osposobiti za participaciju u društvu te koji su nam alati i infrastruktura za to potrebni?

Razumijevanju odgovora na to pitanje mogu pridonijeti izjave mladih koji su sudjelovali u istraživanju u okviru Tematske mreže za aktivaciju mladih. Mladi tako smatraju da su potrebna veća ulaganja u aktivnosti mladih, osiguravanje više aktivnosti usmjerenih mladima, ali i javno dostupni prostori u kojima bi mladi mogli provoditi svoje slobodno vrijeme. Komplementarne prijedloge pronalazimo u *Strategiji EU za mlade: ulaganje i osnaživanje* (Europska Unija, 2009) čiji su ciljevi (I) stvaranje više mogućnosti za obrazovanje i zapošljavanje mladih, i (II) poboljšanje pristupa mladih i punog sudjelovanja u društvu.

U studenom 2018. Vijeće Europske unije usvojilo je novu Strategiju Europske unije za mlade 2019. - 2027. (Vijeće EU, 2018). Strategija je fokusirana oko tri riječi, odnosno motiva koji se prožimaju kroz cijeli dokument; povezivanje, uključivanje i osnaživanje. Strategija uključuje i četiri **dodatka** od kojih je jedan naročito relevantan za temu sudjelovanja mladih, Europski ciljevi za mlade. Osmišljavanju EU Ciljeva za mlade značajno je doprinijelo i više od 2 500 mladih iz Hrvatske, koliko ih se kroz konzultacije u sklopu 6. ciklusa Dijaloga EU-a s mladima uključilo u proces izrade nove EU strategije za mlade. Deveti Cilj za mlade nosi naziv *“Prostor i sudjelovanje za sve”*, a svrha ovog cilja je osnažiti demokratsko sudjelovanje i autonomiju mladih te osigurati prostore za mlade u svim domenama društva.

Važnost Cilja br. 9 za mlade, *Prostor i sudjelovanje za sve* dodatno je istaknuta kroz osmi ciklus Dijaloga Europske unije s mladima, koji se provodi u 18-mjesečnim ciklusima, a svaki ciklus bira se tematski prioritet oko kojeg se provode istraživanja, ispitivanja mišljenja mladih te donose policy preporuke za izradu konkretnih politika za mlade. Cilj br. 9 za mlade, *Prostor i sudjelovanje za sve* dodatno je razjašnjen podciljevima u nastavku;

- a) Jamčiti mladima prilike da utječu na sve domene društva i sve faze procesa donošenja odluka kroz pristupačne i youth-friendly mehanizme i strukture, kako bi se osiguralo da politike odgovaraju stvarnim potrebama mladih ljudi.
- b) Osigurati jednaki pristup svakodnevnom donošenju odluka svim mladim ljudima bez obzira na njihovo porijeklo ili pripadnost nekoj skupini.
- c) Povećati razinu sudjelovanja mladih, a time osigurati i jednaku zastupljenost mladih, u izbornim procesima, izabranim tijelima i ostalim tijelima u kojima se donose odluke na svim razinama društva.
- d) Osigurati infrastrukturu i fizičke prostore koje vode mladi, takozvane prostore za mlade, koji su autonomni, otvoreni, sigurni, pristupačni svima, i koji nude profesionalnu potporu razvoju mladih i prilike za njihovo sudjelovanje.
- e) Osigurati sigurne virtualne prostore za mlade koji su pristupačni svima i koji nude pristup informacijama i uslugama te pružaju prilike za sudjelovanje mladih.

- f) Osigurati održivo financiranje, opću prepoznatljivost i razvoj rada s mladima kako bi se osnažile organizacije mladih i njihova uloga u inkluziji, sudjelovanju i neformalnom obrazovanju.
- g) Pružiti bitne, sveobuhvatne i youth-friendly informacije, koje su za mlade razvili sami mladi, kako bi se podržalo njihovo aktivno sudjelovanje.

Iako se na međunarodnoj i nacionalnoj razini donose strategije koje za cilj imaju unaprijediti položaj mladih u društvu, praksa rada s mladima opterećena je nizom izazova i problema. Primjerice, u Hrvatskoj rad s mladima dominantno provode organizacije civilnog društva koje su često opterećene problemima poput nedostatka financija, projektnog financiranja koje ponekad znači nekontinuirano provođenje usluga za mlade, nedostatak stručnog osoblja, itd. (CERANEO, 2020). Također, OCD-i često aktivnosti rada s mladima provode u vlastitim, iznajmljenim ili privremeno ustupljenim prostorima što također znači nekontinuiranu dostupnost, ali i neadekvatnost takvih prostora (Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike 2020). Nadalje, u analizi Bukovića o radu s mladima (2020) sudionici su navodili kako uglavnom rade s mladima iz opće populacije, a mogući razlog tome je što rad s ranjivim skupinama prepoznaju kao zahtjevan uslijed nedostatka kompetencija i ograničenih resursa. S druge strane, postoji praksa izrazito kvalitetnih programa rada s mladima na području socijalnog uključivanja, no njih provode obično udruge specijalizirane za rad s ranjivim skupinama mladih.

S obzirom na navedeno, u daljnjem tekstu nastojimo odgovoriti na pitanje na koji način stručnjaci koji rade s mladima mogu usluge i aktivnosti učiniti inkluzivnijima i participativnijima za mlade te koja je uloga donositelja odluka u osiguravanju preduvjeta za isto. Prvo slijedi teorijski pregled značenja participativnosti i inkluzivnosti te obrazloženje njihovog značenja za razvoj mladih, a zatim primjeri dobre prakse iz različitih zemalja. Na kraju teksta su navedeni zaključci i preporuke koje smatramo važnima u postizanju veće participativnosti i inkluzivnosti usluga za mlade, kao i u osiguravanju prostora namijenjenih mladima.

2. TEORIJSKI PREGLED

Izazovna 2020. godina pokazala je svim dionicima, uključujući i same mlade, važnost participacije mladih te osposobljavanja zainteresiranih stručnjaka za provedbu participacije. Mjere vezane za suzbijanje COVID-19, ograničenja i novih načina pružanja osnovnih usluga mladima, ne samo mladi već i mnogi odrasli uvidjeli su koliko je važno dopustiti mladima da sudjeluju u odlukama koje se na njih odnose kako bi bolje odgovorili na njihove potrebe. Isto tako, sve strane su uvidjele da kontinuirano sudjelovanje mladih zahtijeva educirane stručnjake koji znaju kako doći do mladih i kako koristiti informacijske i komunikacijske tehnologije¹.

Iako se sve češće unutar javnih rasprava participacija mladih spominje kao jedno od njihovih temeljnih prava, jednako često ona ostaje samo unutar tih rasprava te izostaje rasprava o preduvjetima koji bi omogućili participaciju mladih. Crowley i suradnici (2020) tako navode kako su za participaciju mladih bitni sigurni i inkluzivni prostori, stručnjaci koji će mladima ponuditi relevantne informacije o sudjelovanju i koji će mlade privući da sudjeluju te odrasli koji će slušati mlade i uvažiti njihovo mišljenje. Isti autori navode i kako participacija ne može biti ostvarena bez inkluzije mladih iz ranjivih skupina jer je i njihovo iskustvo i mišljenje jednako važno. Stoga u daljnjem tekstu slijedi teorijski osvrt na dva komplementarna koncepta: participacija i inkluzivnost.

¹ <https://www.coe.int/en/web/children/-/listen-act-change-launch-of-a-new-council-of-europe-guide-on-children-s-participation?inheritRedirect=true&redirect=%2Fen%2Fweb%2Fchildren%2Fchild-participation-assessment-tool>

2.1. Prostori koji odgovaraju na potrebe mladih

Pod prostorima za mlade, prije svega mislimo na multifunkcijske centre u kojima postoje prostori za različite aktivnosti privlačne mladima kao što su centri po Skandinaviji ili nama bližoj Sloveniji, ali kao što je najveći u Hrvatskoj, samoborski Centar za mlade Bunker. Prema nekoliko pravnih akata² saveznih država SAD-a centri za mlade označavaju sljedeće:

- a) Centar za mlade je bilo koji prostor koji vodi javno tijelo ili neprofitna organizacija čiji je cilj pružanje edukacijskih i/ili rekreacijskih usluga maloljetnicima. Plesni studiji, gimnazije, sportski klubovi i slične usluge koje mogu biti namijenjene mladima i odraslima ne smatraju se centrima za mlade.
- b) Centar za mlade znači svaki određeni zatvoreni javni, privatni ili župni objekt, osim privatne rezidencije ili višestambene jedinice, koji sadrži programe koji redovito pružaju aktivnosti ili usluge za osobe koje još nisu navršile 18 godina, uključujući, ali ne ograničavajući se na programe u zajednici, programe nakon škole, vikend programe, programe prevencije nasilja, programe razvoja vodstva, strukovne programe, programe prevencije zlorabe opojnih droga, individualno ili grupno savjetovanje, obrazovnu pomoć, glazbene, umjetničke, plesne i druge rekreacijske ili kulturne aktivnosti, fizičke aktivnosti i sportske programe.

Nadalje, prema Središnjem uredu za demografiju i mlade (2021:13-14) normativno se razlikuju klubovi za mlade i centri za mlade. "**Klubom za mlade** smatra se javni prostor namijenjen organiziranju slobodnog vremena mladih (mladima se smatraju osobe od 15 do 30 godina) u lokalnoj zajednici u kojoj mu je sjedište, a koji vodi organizacija civilnog društva (udruga mladih i udruga za mlade). Nadalje, klub: pruža svakodnevni program/aktivnosti/usluge za mlade (najmanje 5 dana ili 30 sati tjedno); svojim aktivnostima pokriva najmanje tri različita područja interesa mladih; veći dio programa kluba kreiraju i

2

<https://www.lawinsider.com/dictionary/youth-center?cursor=ClkSU2oVc35sYXdpcnNpZGVyY29udHJhY3RzcjULEhpEZWZpbml0aW9uU25pcHBldEdyb3VwX3YyOSIVeW91dGgtY2VudGVyZAwMDAwMDE0DKIBAmVuGAAGAA%3D%3D>

provode mladi za mlade; program kluba je usmjeren na neformalno obrazovanje; klub pruža potporu razvoju volonterskih aktivnosti mladih; klub pruža mogućnost mladima za vlastitu organizaciju slobodnog vremena; klub ima voditelja ili odgovornu osobu za rad kluba za mlade (prednost je ako je osoba u dobi od 15 do 30 godina); klub ostvaruje suradnju s lokalnom samoupravom; bilo osiguravanjem prostora za klub za mlade bez naknade, bilo sufinanciranjem aktivnosti kluba za mlade ili na neki drugi način. **Centar za mlade** je multifunkcionalan, javno dostupan prostor u kojem se provode raznovrsne kontinuirane i strukturirane usluge, programi i aktivnosti rada s mladima koje se temelje na potrebama mladih u lokalnoj zajednici. Centri za mlade: osiguravaju prostor za provedbu usluga, programa i aktivnosti (minimalno 80 metara kvadratnih); imaju voditelja ili odgovornu osobu za upravljanje radom centra za mlade (prednost je ako je osoba u dobi od 15 do 30 godina); pružaju usluge savjetovanja i informiranja, provode programe neformalnog obrazovanja koje vode stjecanju relevantnih znanja, vještina i stavova kod mladih (npr. treninzi na temu ljudskih prava, rješavanja sukoba, tečajevi stranih jezika, samoobrane, sigurnosti na internetu i slično); provode aktivnosti organizacije slobodnog vremena; provode aktivnosti usmjerene podršci inicijativama mladih u zajednici; provode aktivnosti usmjerene stjecanju vještina i znanja koja pridonose konkurentnosti mladih na tržištu rada; ostvaruje suradnju s lokalnom samoupravom, bilo osiguravanjem prostora centra za mlade bez naknade, bilo sufinanciranjem aktivnosti centra za mlade ili na neki drugi način; kontinuirano surađuju s mladima te udrugama mladih i za mlade u svrhu podizanja kvalitete života mladih na području djelovanja; promoviraju Garanciju za mlade te pružaju usluge informiranja i savjetovanja vezano za provedbu Garancije za mlade; promoviraju informacijski alat Europske komisije Youth Wiki kojim se na jednostavan i koherentan način prikupljaju podaci o nacionalnim politikama za mlade te pružaju uslugu informiranja o postojanju Youth Wiki-ja i potiču na njegovo korištenje; provode aktivnosti usmjerene provedbi Dijaloga EU-a s mladima na lokalnoj razini.” .

Osim normativnog razlikovanja centra za mlade od nekih prostora za mlade, bitno je istaknuti koji čimbenici su važni za organizaciju centara na način da oni budu participativni, inkluzivni i

youth-friendly. Goiceolea i suradnici (2018) ispitivali su koji to čimbenici pridonose uključivanju mladih u centre za mlade, te koji čimbenici pridonose dostupnosti usluga centara za mlade.

Autori su utvrdili da su sljedeći čimbenici ključni:

a) neosuđujuća okolina- jedino okoline koje omogućuju mladima da “budu ono što jesu” pridonose razvoju mladih, a time i njihovoj subjektivnoj dobrobiti. U takvoj okolini mladi osjećaju da se njihove potrebe, želje i mišljenja poštivaju, a time stvaraju pozitivne odnose s drugima, posebice odraslim stručnjacima, što tada omogućuje učenje i razvoj (Ryan i Deci, 2017).

b) povjerenje;

c) lako kontaktiranje- odnosi se na položaj centara za mlade u lokalnoj zajednici mladih ili blizu mjesta gdje se mladi uglavnom okupljaju; dolazak je lako ostvariv putem javnog prijevoza; omogućen je pristup mladima s tjelesnim oštećenjima; te koristi kanale kojima se mladi najčešće služe (Instagram, WhatsApp)

d) suradnja centara sa školama preko kojih se promoviraju aktivnosti centra- cilj je omogućiti mladim ljudima početni pristup informalnom učenju, mogućnostima i resursima 'na vlastitom terenu'. Informirati mlade o postojećim ili predloženim uslugama i potaknuti ih na pristup njima te osnažiti mlade ljude (Morris i sur., 2014).

e) outreach aktivnosti- Odvijaju se izvan centara za mlade, što može uključivati: parkove, plaže, autobusna stajališta, pubove, kafiće, trgovačke centre, ulice ili bilo koje drugo mjesto gdje se mladi ljudi neformalno okupljaju. Cilj je u suradnji s mladima identificirati vlastite vrijednosti, probleme mladih ljudi, potrebe i ambicije te ih informirati o postojećim uslugama i potaknuti ih na pristup istima (Morris i sur., 2014). U outreach aktivnosti također treba uključiti mlade koji su korisnici usluga. Oni mogu pružiti važan doprinos u širenju informacija o dostupnim uslugama i aktivnostima putem vlastitih socijalnih mreža, škola i drugih institucija.

f) dugo i prilagodljivo radno vrijeme- primjerice, *Association of Estonian Open Youth Centres* navodi kako bi centri za mlade trebali biti otvoreni minimalno 20 do 30 sati tjedno i biti dostupni svim mladim osobama u lokalnoj zajednici

g) multidisciplinarni tim.

2.2. Participacija

Lansdown (2010, prema Jeđud Borić i sur., 2017:14-15) participaciju mladih opisuje kroz tri razine:

a) Konzultativna participacija – odrasli traže mišljenja mladih kako bi stekli uvid i razumijevanje života mladih i njihovih iskustava. Odrasli prepoznaju stručnost mladih i perspektivu potrebnu za odlučivanje (npr. sudjelovanje mladih u istraživanjima, planiranju intervencija, razvoju politika)

b) Suradnička participacija – daje mogućnost aktivnog angažmana u raznim fazama određene aktivnosti. Mladi mogu biti uključeni u razvoj ili planiranje projekta, istraživanja, vršnjačko savjetovanje, mogu biti predstavnici u tijelima državne uprave itd. Na ovoj razini mladima se pruža prilika za zajedničko odlučivanje s odraslima te mogućnost da utječu i na proces i na ishode neke aktivnosti.

c) Participacija koju iniciraju mladi – mladima se omogućuje okruženje i prilika da identificiraju stvari koje ih brinu, iniciraju akcije i zastupaju sami sebe. Mladi mogu akcije inicirati kao pojedinci (npr. izbor škole) ili kao grupa (kreiranje politika, podizanje javne svijesti). Uloga je odraslih i stručnjaka da budu facilitatori koji će omogućiti mladima da ostvaruju svoje ciljeve, pružaju informacije, savjete i podršku.

Participacija mladih važna je iz nekoliko razloga. Prvo, ona omogućuje da usluge i politike za mlade budu prilagođene njihovim realnim i prepoznatim potrebama. Drugo, ona omogućuje da se mlade osnaži i razvije njihove potencijale. Naposljetku, ona je odraz naših želja o tome kakvo društvo želimo ponuditi mladima (Farthing, 2012). Sinclair i Franklin (2000, prema Farthing, 2012) navode osam razloga zašto bi mladi trebali participirati u procesu donošenja odluka koje ih se tiču: 1. kako bi se ostvarilo njihovo pravo na izražavanje mišljenja; 2. kako bi

se ispunile pravne obveze i dužnosti uključivanja mladih u donošenje odluka; 3. kako bi se unaprijedili demokratski procesi; 4. kako bi se poboljšalo pružanje usluga; 5. kako bi se unaprijedio proces donošenja odluka; 6. kako bi se unaprijedila zaštita mladih; 7. kako bi se unaprijedile vještine mladih; 8. kako bi se osnažilo mlade i unaprijedilo njihovo samopouzdanje.

Slično potvrđuje i nekoliko istraživanja vezano uz participaciju mladih. Ona ima višestruke učinke; pridonosi višim razinama svijesti o socijalnoj pravdi, znanju o procesu donošenja odluke, vještinama aktivnog građanstva, istraživačkim vještinama, kao i razvoju samopouzdanja, preuzimanju odgovornosti u zajednici te pomaganju vršnjacima u potrebi (Ross, 2011). Kirby i suradnici (2003) navode kako slušanje i uvažavanje korisnika usluga pospješava efektivnost organizacija, a participacija mladih može imati pozitivan učinak na kulturu, strukturu i osmišljavanje programa unutar organizacija za mlade (Cavet i Sloper, 2004). Zeldin i suradnici (2005) u svom radu pišu kako kroz participaciju mladi, ali i odrasli, stječu veću povezanost s misijom i vizijom organizacije u čijem radu sudjeluju.

Kako bi se ostvarila participacija mladih, bitno je da stručnjaci s mladima izgrade partnerski odnos. Partnerstvo mladih i odraslih tretira mlade ljude kao ravnopravne partnere, njeguje povjerenje, omogućava mladima da izgrade samopoštovanje i podržava razvoj vještina rješavanja problema i vođenja koji će im biti potrebni u odrasloj dobi. Ono zahtijeva dijeljenje informacija, iskrene razgovore, poštivanje različitih iskustava i mišljenja te postavljanje jasnih očekivanja o ulogama i donošenju odluka.

Crowley i suradnici (2020) navode nekoliko principa za podršku participaciji mladih:

a) Priprema- mladi trebaju biti educirani i osnaženi kako bi donijeli odluke o stvarima koje ih se tiču na temelju relevantnih informacija. Priprema zahtijeva vrijeme, trud, strpljenje, izgradnju odnosa i svijest o jedinstvenim razvojnim potrebama mlade osobe. Odrasli i mladi ljudi moraju biti otvoreni za vježbanje novih vještina, biti fleksibilni u prilagođavanju dnevnog reda i rasporeda te rješavanju stavova i uvjerenja koja imaju jedni o drugima. Priprema

omogućuje odraslima da podrže mlade ljude u korištenju njihovih snaga, korištenju svoje stručnosti i potvrđivanju svog vodstva

b) Podrška- mladima trebaju biti dostupne usluge i mreže podržavajućih odnosa unutar kojih mogu zadovoljiti vlastite potrebe te okoline koje će promovirati zdravu i sigurnu tranziciju u odraslost. Podrška uključuje i povjerenje u sposobnosti mladih te u njihove prijedloge i kvalitetu odluka kao i spremnost na ravnopravno sudjelovanje.

c) Prilike/mogućnosti- mladima na raspolaganju treba biti široka lepeza mogućnosti za uključivanje i sudjelovanje koje će pridonijeti njihovom optimalnom rastu i razvoju. Ovo obuhvaća iskustveno učenje; zdravo preuzimanje rizika te participaciju u svakodnevnim aktivnostima koje doprinose pozitivnom formiranju identiteta.

2.3. Inkluzivnost

Kako bi se ostvarili ciljevi participacije poput poboljšanja usluga za mlade, njihovog osnaživanja i razvoja samopouzdanja, važno je da usluge i prostori budu inkluzivni i uključe različite skupine mladih, posebice one u ranjivom položaju.

Jedan od načina na koji je to moguće postići je upravo rad s mladima koji je otvoren za sve mlade (*open-access youth work*). **Otvoreni youth work** namijenjen je svim mladima, bez obzira na njihovu kulturološku i društvenu pripadnost, potrebe ili poziciju u društvu. On se zasniva na dobrovoljnoj participaciji, a mladi mogu dolaziti i odlaziti kako žele. Također, otvoreni youth work može se odnositi i na otvorenost u pogledu ishoda koji reflektiraju ono što je mladima bitno i u području njihovog interesa (Hill, 2020). U sustavnom pregledu istraživanja, McGregor (2015) navodi nekoliko pozitivnih učinaka otvorenog youth work-a:

a) osobni razvoj- youth work pridonosi samopouzdanju, razvoju identiteta, samoodređenju, socijalnim vještinama, rješavanju konflikta, kreativnosti, povećanoj razini aspiracija, usvajanju osobne odgovornosti, nošenju s neuspjesima, strateškom razmišljanju;

b) stvaranje odnosa- youth work pridonosi stvaranju odnosa punima povjerenja, neosuđivanja i prihvatanja, odnosa u kojima se mladi osjećaju da ih netko sluša i razumije te podržava. Mladi kroz te odnose dobivaju pozitivne uzore, šire svoju socijalnu mrežu i razvijaju kapacitete za buduće pozitivne odnose;

c) osnaživanje za tržište rada- kroz youth work mladi mogu razviti svoje vještine potrebne za buduće participiranje na tržištu rada, razvijaju socijalni kapital, vještine poduzetništva te se prevenira rano napuštanje školovanja za mlade u riziku;

d) dobrobit i pozitivan razvoj mladih- kroz youth work mladi uče o prihvatljivim ponašanjima što doprinosi suzbijanju neprihvatljivih ponašanja, poput uporabe psihoaktivnih tvari i drugih rizičnih ponašanja.

e) sigurno mjesto- prostori za mlade pružaju mladima podržavajuću okolinu u kojima se ne osjećaju osuđivano. To su mjesta na kojima se mladi socijaliziraju i zabavljaju kreirajući vlastite aktivnosti, a time razvijaju vlastite vještine organiziranja i planiranja. Prostori za mlade su dostupni i besplatni, a niti jedna mlada osoba se ne osjeća isključeno te oni pružaju osjećaj pripadnosti.

2.4. Youth friendly pristup u pružanju usluga

Naposljetku, participativni i inkluzivni pristupi mladima podrazumijevaju da oni budu *youth friendly*. *Youth friendly* pristup odnosi se na prilagodbu metoda, strategija i resursa prema potrebama i kontekstu mladih koje se nastoji uključiti u aktivnosti, a obuhvaća procese donošenja odluka, informiranje mladih, neformalno obrazovanje i pružanje usluga. *Youth friendly* pristup u pružanju usluga odnosi se na sve aspekte djelovanja organizacije, od politike i prakse do samog okruženja organizacija, a odnosi se na usluge koje su pravedne, dostupne, prihvatljive, prikladne i učinkovite (World Health Organization, 2012). Obuhvaća uspostavu politika i postupaka unutar pružatelja usluga kako bi se osiguralo da mladi mogu pristupiti procesima odlučivanja, informiranja i korištenja usluga besplatno ili po simboličnoj cijeni. Preporuča se uključivanje mladih u proces kreiranja okvira u kojima će se odvijati pružanje

usluga, od radnog vremena do metoda i oblika pristupa i komuniciranja prema mladima, kao i biranja lokacije pružanja usluga. To konkretno znači da bi organizacije trebale pružati svoje usluge u vrijeme kada će mladima biti dostupne, nakon škole, navečer i/ili vikendom. *Youth friendly* pristup u pružanju usluga podrazumijeva pružanje usluga u za to primjerenom okruženju gdje se mladi osjećaju ugodno i do kojeg mogu lako doći (Adolescent Health Initiative, 2017)..

Ambresin i suradnici (2013) navode još nekoliko značenja i primjera *youth friendly* usluga i prostora. Primjerice, u slučaju teže dostupne lokacije pružanja usluga, mladima je potrebno pružiti podršku u prijevozu te osigurati dostupnost lokacije javnim prijevozom i biciklima. Neki od načina prilagodbe fizičkih prostora za mlade je i osiguravanje nosača za bicikle, stanica za punjenje mobitela, uređivanje prostora umjetničkim djelima mladih iz lokalne zajednice i slično. Ukoliko se radi o prostoru u kojem se pružaju usluge osjetljivije prirode (kao što je savjetovanje), važno je osigurati vizualnu i “*slušnu*” privatnost, pomoću rekvizita kao što su strojevi za “white noise” i paravani.

Prema istim autorima, potrebno je i razviti te vidljivo objaviti politiku uključivanja mladih svih identiteta, kako bi se osjećali dobrodošlima u nekom prostoru. Isto se može postići kroz različite elemente uključivosti u obrascima, brošurama, posterima i slično (slike i jezik koji odražavaju raznolikost zajednice, uključujući nacionalne manjine, pripadnike LGBTQ+ zajednice, migrante).

Ambresin i suradnici (2013) preporučuju i izradu marketinškog i komunikacijskog plana prilagođenog mladima kroz uključivanje mladih u proces kreacije takvih dokumenata s ciljem povećanja relevantnosti. Neke od potencijalnih *youth friendly* načina komuniciranja i promoviranja usluga su kroz street youth work na događajima u zajednici, redovito komuniciranje s ključnim akterima (škole, domovi zdravlja, druge organizacije mladih i za mlade) i informiranje o svojim aktivnostima. Uz gore navedeno, *youth friendly* pristup obuhvaća i razvijanje tiskanih i elektroničkih promotivnih materijala u suradnji s mladima (mladi kao kreatori ilustracija i sadržaja) te održavanje pregledne web stranice i kontinuirane

prisutnosti na društvenim mrežama. Mjerilo kvalitete ovog procesa je redovito dobivanje povratnih informacija o svim koracima pružanja usluga mladima (od prostora do marketinga) kako bi pružatelji usluga bili u mogućnosti pratiti aktualne trendove i pravovremeno odgovarati na potrebe mladih

3. IZAZOVI I PROBLEMI

U uvodnom dijelu i pregledu dostupne literature utvrđena su tri važna čimbenika za stvaranje sigurnih i poticajnih prostora te kvalitetnih usluga za mlade: participacija mladih, inkluzivnost i youth friendly pristup. U nastavku ćemo analizirati izazove i moguća rješenja vezane uz navedene čimbenike.

3.1. Izazovi u ostvarivanju inkluzivnosti i participativnosti

U ranijem dijelu teksta navedeno je kako se inkluzivnost može ostvariti kroz otvoreni youth work. Ipak, u obzir treba uzeti nekoliko izazova koje takav pristup sa sobom nosi.

Iako youth work kroz klubove i centre ima za cilj uključiti sve zainteresirane mlade i pozitivno utjecati na njihov razvoj, u obzir treba uzeti rizične čimbenike. Prostori za mlade često su namijenjeni općoj populaciji mladih. Međutim, moguće je da okruženje u njima ne bude dovoljno sigurno i inkluzivno za sve mlade. Prepreke koje se spominju u Strategiji Europske komisije (2014) o inkluzivnosti i različitosti su:

- socijalne (diskriminacija zbog spola, etničke pripadnosti, seksualne orijentacije, vjerske pripadnosti, invaliditeta...),
- ekonomske (mladi koji imaju nizak životni standard, primaju naknade iz sustava socijalne skrbi, dugotrajno nezaposleni, beskućnici, u dugu...),
- fizičke (mladi sa tjelesnim invaliditetom ili intelektualnim teškoćama),
- obrazovne (mladi s problemima u učenju, mladi ispali iz sustava obrazovanja...),
- kulturne (mladi migrantskog podrijetla, mladi pripadnici nacionalnih manjina, mladi koji imaju jezičnu barijeru),
- zdravstvene (mladi s kroničnim bolestima i teškim bolestima ili psihijatrijskim dijagnozama),
- geografske (mladi iz zabačenih ruralnih područja, sa otoka, ekonomski opustošenih sredina, problematičnih dijelova urbanih sredina).

Nadalje, ponekad mladići “preuzmu” klubove za mlade i uredi ih po svom što može odvraćati djevojke od njihovog korištenja. Čimbenici za koje je Quesier (2016) utvrdio da odvraćaju

djevojke u korištenju prostora za mlade jesu: preveliki utjecaj mladića u kreiranju aktivnosti i zauzimanju prostora; nedostatak prostora namijenjenog samo djevojkama; nekontinuirano provođenje programa i tenzije među korisnicima. Čimbenici koji pak potiču djevojke na korištenje prostora za mlade jesu: aktivnosti namijenjene samo djevojkama, odnosi među vršnjacima, pozitivan učinak na život izvan prostora za mlade, razvoj vještina, dostupnost tehnologije, gostujući predavači i terenske posjete.

Ispitivanje o dostupnosti i adekvatnosti usluga za LGBTQ mlade temelji se na odgovorima 733 mladih LGBTQ osoba (u dobi od 13 do 21 godine) (Hoffman i sur., 2009, prema Acevedo-Polakovich i sur., 2013). Rezultati ove studije ukazuju da na dostupnost usluga među LGBTQ osobama za mlade vjerojatno utječu čimbenici koji se pojavljuju na nekoliko međusobno povezanih razina. Na primjer, sudionici su iskazali kako potreban roditeljski pristanak za primanje usluga (razina pružatelja usluga) dovodi do smanjene dostupnosti jer mnoge obitelji ne prihvaćaju svoje LGBTQ tinejdžere (društvena razina), što zauzvrat dovodi tinejdžere do straha za vlastitu psihičku i fizičku sigurnost pri traženju usluga (individualna razina) (Acavedo-Polakovich i sur., 2013). Rezultati također pokazuju kako sudionici smatraju osobne i međuljudske kvalitete stručnjaka koji rade s mladima bitnijima nego njihovo znanje ili iskustvo. Nadalje, isto istraživanje pokazuje kako mlade LGBTQ osobe bitnima smatraju dostupnost usluga- prilagodljivo radno vrijeme, niske troškove, ako moraju plaćati usluge, lakoću pristupa.

Korisnici centara za mlade su i mladi s problemima u ponašanju. Ako aktivnosti i organizacija unutar klubova za mlade nisu strukturirane, one mogu imati negativni učinak na prevenciju rizičnih ponašanja i povećati njihovu pojavnost (Forkby i Kiilakoski, 2014). Posebice se to može dogoditi ako aktivnosti u klubovima za mlade obuhvaćaju različite dobne skupine gdje stariji imaju negativan utjecaj na mlađe adolescente (Dodge i sur., 2006). Dodge i sur. (2006) navode kako treba izbjegavati nestrukturirane uvjete koji uz to nisu vođeni od strane educiranih stručnjaka, grupne programe u zajednici koji su namijenjeni mladima s rizičnim ponašanjima te izvannastavne aktivnosti specifično usmjerene na mlade u riziku.

Istraživanje Knezić i Opačić (2021) pokazuje kako usluge namijenjene mladima iz skupina s manje mogućnosti, primarno onima s problemima u ponašanju, nisu dovoljno dostupne. Istraživanje je pokazalo kako sudionici smatraju da su potrebne sljedeće usluge:

- Vršnjačka podrška mladima s problemima u ponašanju, smatra ju potrebnom 72% ispitanika
- Mentorstvo mladima s problemima u ponašanju, smatra ju potrebnom 68% ispitanika
- Grupe podrške za mlade s problemima u ponašanju, smatra ju potrebnom 68% ispitanika
- Programi za prevenciju poremećaja u ponašanju, smatra ju potrebnom 69% ispitanika
- Organiziranje kreativnog i superviziranog slobodnog vremena za mlade u riziku, smatra ju potrebnom 69% ispitanika
- Centar / klub za mlade u zajednici, smatra ju potrebnom 75% ispitanika.

3.2. Izazovi vezani za organizaciju prostora i aktivnosti

Polazeći od toga da rad s mladima najčešće provode organizacije civilnog društva koje programski djeluju u korist mladih, očekivano je da organizacije za mlade imaju slične izazove kao i druge organizacije civilnog društva. Primjerice, prema indeksu razvijenosti civilnog društva za 2019. godinu, vidljivo je da se civilno društvo u Hrvatskoj suočava s nizom prepreka koje se mogu negativno odraziti na direktan rad s korisnicima. Tako u izvješću CERANEO-a (2020) za 2019. godinu (2020) navodi se niz poteškoća s kojima su suočene organizacije civilnog društva, koje se primarno odnose na organizacijske kapacitete i financijsku održivost, pa onda i na kontinuitet pružanja usluga korisnicima. Nadalje, na temelju istraživanja Bukovića (2020) uvjeti rada su najveća prepreka razvoju rada s mladima u Hrvatskoj. Kao glavni izazov sudionici u pravilu ističu nedovoljnu visinu, ali i redovitost financijskih potpora dostupnih za rad s mladima. Upravo zbog toga mladi u najvećoj mjeri sudjeluju u kratkotrajnim (jednodnevnim) aktivnostima. Projektno financiranje stavlja naglasak na što veći obuhvat, a ne na intenzitet sudjelovanja (Buković, 2020). Mladi se s aktivnostima rada s mladima najčešće susreću u obrazovnim ustanovama. Mogući razlog tome je što stanje fizičke infrastrukture uglavnom ocijenjeno kao nepovoljno. Gotovo 50% udruga mladih u navedenom istraživanju koristi besplatne prostore (uglavnom u javnom, ali i privatnom vlasništvu) što ukazuje na potrebu za ulaganjem u fizičku infrastrukturu namijenjenu aktivnostima za mlade. To je

posebice važno jer se u istom istraživanju (Buković, 2020) pokazalo da su centri za mlade, centri za kulturu te društveni centri važno mjesto okupljanja za mlade. Također, mladi u istraživanju u okviru Tematske mreže za aktivaciju mladih navode kako im je potreban siguran prostor na kojem će se okupljati, što ukazuje na važnost osiguranja redovnog financiranja i adekvatnih prostornih kapaciteta za razvoj centara za mlade.

Adekvatnost i primjerenost prostora uvelike utječe na motiviranost mladih da u tom prostoru borave. Više je prostora načelno otvoreno mladima, a da ti prostori načinom na koji su organizirani ne odgovaraju primarno potrebama mladih, nego su primjereniji za neke druge korisničke skupine npr. djecu i obitelji zbog čega se često događa da mladi slabo koriste te prostore ili ih s vremenom sve više napuštaju.

Važno je istaknuti i kontinuitet otvorenosti prostora mladima, kako bi prostor stvarno zaživio kao prostor za mlade. U pogledu kontinuiteta, problem može postati promjena u organizaciji i namjeni prostora kao što se dogodilo u slučaju Slovenije gdje su se centri za mlade transformirali u centre za poduzetništvo i/ili lokalni turizam pa se javlja pitanje hoće li aktivnosti za mlade nastaviti opstajati te hoće li prostor i dalje adekvatno odgovarati na potrebe mladih. U Hrvatskoj se slično događa otvaranjem centara za djecu, mlade i obitelji kojima se događa da prerastu u društvene centre široke namjene koje mladi sve više napuštaju ili povezivanje centra za mlade s kulturnim centrima u kojima onda prevladavaju kulturne aktivnosti za druge korisničke skupine, a mladi opet mogu smanjiti svoju razinu angažiranosti oko prostora.

Zaključno, možemo reći kako postoji niz problema vezan za fizičke prostore. Problemi vezani uz fizičke prostore:

- nedostupnost fizičkih prostora - centara za mlade - neravnomjerna teritorijalna raspoređenost prostora i sadržaja namijenjenih mladima nisu ravnomjerno raspoređeni ni dostupni mladima u RH, manji broj JLRS ih ima (u usporedbi s brojem mladih po JLRS) manjak centara koji osiguravaju sve potrebne aktivnosti
- nisu prilagođeni specifičnim potrebama mladih, nego je značajan dio njih društveni centar za različite dobne skupine pa mladima može ne ostavljati dojam youth friendly prostora
- radno vrijeme, prostor, pravila i zadana struktura također mogu odbijati mlade ako nije prilagođeno njihovim potrebama
- diskontinuitet aktivnosti i usluga (dijelom i zbog diskontinuiteta u financiranju) - nedostatnost i neredovitost financiranja - problem s kontinuitetom aktivnosti za mlade
- neodgovarajući način upravljanja - manjak participativnosti mladih u upravljanju prostorima i kreiranju sadržaja
- nedovoljna inkluzivnost, osobito za mlade s manje mogućnosti
- nepostojanje normativnog razlikovanja "centra za mlade" od drugih prostora za mlade kao što je, primjerice, savjetovalište za mlade i sl.

Prisutni su i problemi vezani uz digitalne prostore okupljanja te digitalne aktivnosti i usluge:

- Medijska i informatička pismenost mladih i youth workera.
- Tehnička opremljenost kućanstava i internetska veza.
- Porast cyberbullyinga te izloženost neprikladnim sadržajima, posebice u vrijeme pandemije kada su mnoge aktivnosti i život prebačeni u online svijet.
- Teškoća uključivanja mladih koji žive u siromaštvu i nemaju adekvatnu tehnologiju i/ili internet da bi sudjelovali u digitalnim prostorima.

3.3. Virtualni/digitalni prostori za mlade- rješenje ili novi problemi?

Do nedavno, koncept pripadnosti se kod mladih obično povezivao s mjestom fizičkog susreta koji se stvarao putem dogovora s prijateljima i realizirao u fizičkim prostorima kao što su dom, škola, studentski ili učenički smještaj, trgovački centri, parkovi i slično. Posljednjih nekoliko godina taj se prostor sve više seli u digitalnu sferu djelovanja mladih, što postaje sve

intenzivnije uslijed pandemije i potrebe socijalnog distanciranja te provođenja online nastave. Zbog navedenog, mladi su fizička mjesta susreta zamijenili digitalnim mjestima komunikacije i socijalizacije, kao što su Facebook, Whatsapp, Instagram, Tik Tok ili *“ingame komunikacija”*. Međutim, treba napomenuti kako je tijekom pandemije prelazak u online svijet značio više vremena provedenog na elektroničkim uređajima i drugačiji oblik socijalizacije, no za mlade koji žive u siromaštvu, bez adekvatne tehnologije, je to značilo novo isključivanje (Eurochild, 2020, Ured pravobraniteljice za djecu, 2021). Posebice je to problem jer istraživanje Erjavec (2013) o korištenju Facebooka pokazuje da su učenici Facebook koristili otklanjanje stresa ili dobivanje pomoći oko predmeta vezanih za školu, a najčešći primjeri su razmjena praktičnih informacija i organizacija grupnih projekata. Dokazano je kako internetske komunikacijske grupe pomažu u uključivanju i sudjelovanju učenika te pomažu studentima da učinkovito surađuju u timovima. Mladi koji žive u siromaštvu takve mogućnosti nemaju ili su im uvelike smanjene. S druge strane, za neke ranjive skupine, popu LGBTQ mladih, *offline* konteksti mogu biti nesigurna i često fizički neprijateljska okruženja dok im virtualne zajednice pružaju sigurne alternativne prostore za komunikaciju i izražavanje svog identiteta. (Lucero, 2017).

Budući da je internetski pristup postao iznimno važan za mogućnost ravnopravnog sudjelovanja u svakodnevnom životu, nacionalne i lokalne politike ga trebaju podržati pomoću aktivnih mjera, promičući pristup internetu te čineći digitalne uređaje i prostore dostupnim manje privilegiranim osobama – i ne dopuštajući da tržišna cijena takvih usluga bude prepreka za jednaki pristup digitalnim prostorima i uslugama (Europska komisija, 2021). Salto youth³ također navodi nekoliko preporuka kada se radi o digitalnom radu s mladima; Svaka država treba imati nacionalni plan za razvoj i financiranje digitalnog rada s mladima kao sastavni dio svoje politike za mlade. Mladi i organizacije za mlade trebaju sudjelovati u izradi i provedbi tog plana.; Svaka država treba osigurati strateško financijsko ulaganje u digitalni rad s mladima, a sredstva bi trebala biti alocirana za obuku *youth workera*, razvoj inovativne

³ <https://digitalinclusion.salto-youth.net/policies/>

digitalne metodologije, radno vrijeme, infrastrukturu i uređaje/tehnologije koje će se koristiti u digitalnom radu s mladima.

Treba napomenuti kako rad s mladima u digitalnom okruženju sa sobom povlači i niz etičkih pitanja i dilema⁴. Primjerice, je li etično povezivanje mladih i stručnjaka putem društvenih mreža (Instagram, Facebook, TikTok)? Ako je, je li etično da stručnjak intervenira kada vidi neprimjerene ili zabrinjavajuće objave mlade osobe s kojom radi? Smije li stručnjak dijeliti svoja uvjerenja i razmišljanja na društvenim mrežama, a koja možda mogu negativno utjecati na mladu osobu? Kada stručnjak prestane raditi s mladom osobom, je li u redu da ostanu prijatelji na društvenim mrežama? S obzirom da je rad s mladima široko područje i obuhvaća različite oblika s mladima, teško je dati univerzalne etičke standarde rada s mladima. Međutim, organizacije mogu razvijati svoje vlastite etičke kodekse i akte vezane za postupanja stručnjaka u radu s mladima, a koji će definirati profesionalne granice kako u fizičkom okruženju, tako i u virtualnom.

⁴ [Ethics in digital youth work](#), i [European Guidelines for Digital Youth Work](#)

4. PRIMJERI DOBRE PRAKSE

U sklopu konferencije “Mladi- generacija koja dolazi” na panel raspravi “Zajednica otvorena mladima -Prostori, aktivnosti i usluge za mlade” mladi su potvrdili da prostori, aktivnosti i usluge za mlade trebaju biti **participativni** i **inkluzivni** i odgovarati na lokalne potrebe i specifičnosti mladih. Mladi trebaju biti su-kreatori sadržaja i usluga za mlade ne samo konzumenti istih, a da bi se uključivali bitno ih je informirati o mogućnostima u zajednici koje im se nude i znati kako ih privući. Na pitanje “Kakvi prostori odgovaraju potrebama mladih?” odgovorili su da je to prostor koji pruža raznolike aktivnosti, u kojem se osjećaju sigurno, u kojima se mogu družiti, osjećati se kao doma. Taj prostor je fleksibilan, su-kreirajući, neformalni, interaktivan, prostor za edukaciju, umrežavanje. Prostor u kojem mogu samo doći i provesti slobodno vrijeme. To je prostor u kojem mogu i ne moraju sudjelovati. Kao primjer *youth friendly* prostora i modela upravljanja istaknuli su Klub Močvara u Zagrebu, Metelkova u Ljubljani (zbog inkluzivnosti), Bunker iz Samobora koji svojim kapacitetima i uređenjem odgovara na raznolike potrebe mladih te im omogućava organiziranje različitih tipova aktivnosti, a sličan je i primjer P4 Centra za mlade i nezavisnu kulturu, primjer Šesnaesterca u Zagrebu, kao i Klub studenata elektrotehnike KSET koji kontinuitetom organiziranja aktivnosti i prepoznatljivošću ostaje tip prostora koji mladi ističu kao primjer dobre prakse. Istaknuli su da im je bitno da je prostor rodno neutralan i siguran. Na pitanje “Kakve aktivnosti i usluge su potrebne mladima u njihovim zajednicama? Što postoji i dobra je praksa, a što nam je još potrebno?” mladi su odgovorili da je potrebno informirati mlade o prostorima za mlade, potrebne su radionice, sportske aktivnosti, volontiranje, aktivnosti orijentirane na timski rad, aktivnosti sa opipljivim rezultatom.

U nastavku teksta slijedi prikaz dobre prakse iz različitih zemalja, a odnosi se na organizaciju prostora za mlade, rad s mladima u digitalnom okruženju/prostorima te na organizaciju i pružanje različitih aktivnosti za mlade.

4.1. Prostori za mlade u Hrvatskoj

Centar mladih Grabrik⁵ (CMG) primjer je dobre prakse na nacionalnoj razini u Hrvatskoj i prvi je centar za mlade čije osnivanje je pokrenula općina.

Tijekom radionica kroz 2007. godinu mladi su samostalno definirali ciljeve, viziju, misiju i radno vrijeme CMG-a ispred organizacija mladih, gradskih četvrti, Vijeća učenika i studentskog zbora. Sve aktivnosti CMG-a imaju za cilj educirati i informirati mlade za aktivno sudjelovanje u društvu, socijalno uključivanje, umrežavanje i suradnju među mladima i organizacijama mladih, stjecanje dodatnih kompetencija kroz neformalno učenje i razvoj kulture mladih, kao i kvalitetno organiziranje mladih. Većinu aktivnosti provode mladi za mlade, a sve te aktivnosti potiču mladi na temelju uočenih potreba. CMG je otvoren svakim radnim danom od 9 do 22 sata te vikendom po potrebi. U tom razdoblju aktivnosti se provode prema unaprijed utvrđenom rasporedu koji se donosi na početku sezone (kraj kolovoza), kada počinje najveći broj redovnih aktivnosti. Raspored donosi Programsko vijeće Doma mladih koje čine svi voditelji redovitih aktivnosti u CMG-u. Uz redovite aktivnosti organiziraju se i aktivnosti koje organiziraju organizacije mladih i za mlade, ali kraćeg trajanja ili su dio određenog projekta. To su, primjerice, radionice, konferencije za novinare, sastanci projektnih timova, vijeća maturanata i Vijeća mladih Grada Karlovca, itd. U sklopu CMG-a nalazi se Info centar koji pruža informacijske usluge svakodnevno od 10 do 18 sati. Uz informacijske usluge, korisnici mogu besplatno koristiti internet i raditi na računalu, koje često koriste učenici i studenti.

CMG ima popis za praćenje aktivnosti i voditelji svake aktivnosti se upisuju po završetku aktivnosti. Na ovaj način se prate aktivnosti, kao i broj korisnika, a dva puta godišnje voditelji aktivnosti u CMG ispunjavaju evaluacijske upitnike kako bi pratili kvalitetu aktivnosti, korisnika kao i predlagali nove aktivnosti, metode rada, itd.

⁵ <https://www.europegoeslocal.eu/good-practices-results/?survey=21>

4.2. Primjer dobre prakse iz Estonije

U Estoniji postoji savez svih centara za mlade koji djeluju na području Estonije (*Association of Estonian Open Youth Centres*). Savez (2018) na temelju proučavanja prakse u Estoniji navodi nekoliko smjernica vezanih za organizaciju prostora u kojima se realiziraju aktivnosti za mlade:

- a) Centri za mlade su moderno opremljeni kako bi omogućili provođenje različitih aktivnosti koje su u skladu s potrebama i interesima mladih.
- b) Centar za mlade nalazi se u zasebnoj zgradi, izgrađenoj za tu namjenu, sa sadržajima za razne usluge. Ako se centar za mlade nalazi u istoj zgradi s drugom ustanovom, centar mora imati poseban ulaz kako bi se osigurao neutralan ulaz.
- c) Prostorije centra za mlade projektirane su iz sigurnosne perspektive i uz pomoć mladih ljudi, na temelju njihovih potreba i želja. Prostorije centra za mlade zadovoljavaju regionalne potrebe i mogućnosti. Sigurno i ugodno okruženje stvara preduvjet za uključivanje mladih ljudi.
- d) Centar za mlade ima širok raspon operativnih alata, čije je stjecanje, obnavljanje i nadopunjavanje uzelo u obzir potrebe, prijedloge, povratne informacije i sigurnost mladih ljudi.
- e) Centar za mlade ima tzv. otvoreni prostor. To je neutralna zona u kojoj mladi ljudi mogu provoditi svoje vrijeme, komunicirati s drugim mladim ljudima itd. Otvoreni prostor omogućuje *youth workeru* da izravno uspostavi kontakte i razvije razgovor, uči o mladima, čuje njihova mišljenja i rješava aktualne probleme, relevantne mladim ljudima i davati smjernice o rješenjima te podržavati inicijative mladih ljudi na temelju njihovih individualnih potreba i sklonosti.
- f) Postoji prostor, odvojen od otvorenog prostora, za obavljanje raznih aktivnosti bez prekida.
- g) Centar za mlade ima prostor za *youth workera* za individualni rad s mladima.

h) Centar za mlade ima radni prostor za *youth workera* za pohranu dokumentacije, radne opreme i dokumenata koji se odnose na osjetljive podatke.

4.3. Finska- organizacija aktivnosti za mlade

Odjel za mlade grada Helsinkija⁶ je odgovoran za područje rada s mladima i provedbu gradske politike za mlade. Cilj odjela je podržati mlade ljude u donošenju životnih odluka i njihov osjećaj za odgovornost kao i promovirati društvenu participaciju mladih ljudi. Odjel za mlade grada Helsinkija upravlja centraliziranim i lokalnim uslugama. Centralizirane usluge uključuju 3 područja: podrška civilnom društvu, rad sa socijalno osjetljivim skupinama mladih, rad s mladima u području kulture.

Lokalne usluge odražavaju rad s mladima u užem smislu, one podržavaju mlade ljude u upravljanju svojim životima i promoviraju duh zajednice i aktivno sudjelovanje u njoj. Aktivnosti koje nude su:

- Niz rekreacijskih mogućnosti poput kazališta, glazbe, sporta, plesa, medija, umjetnosti i brige za domaće životinje, poligoni za moped i slične prometne aktivnosti
- Male grupne i klupske aktivnosti
- Događanja (eventi)
- Online rad s mladima
- Program edukacije za vršnjačku podršku
- Volonterske aktivnosti
- Glas biračkog odbora mladih
- Ljetne aktivnosti
- Tečajevi, izleti, kampovi, ekskurzije tijekom školskih praznika
- Suradnja s mladima, organizacijama za mlade, skrbnicima, partnerima, drugim odjelima za mlade i regionalnim operatorima.

⁶ (<https://www.hel.fi/>)

Bitno je napomenuti kako Odjel za mlade upravlja mrežom od približno stotinu prostornih objekata u gradu. Organizacije i grupe mladih koje djeluju na području Helsinkija mogu rezervirati te prostore besplatno za korištenje putem obrasca za prijavu⁷ na vremenski period od godinu dana.

4.4. Finska- participacija mladih u aktivnostima

Ruuti⁸ je sustav sudjelovanja za mlade u Helsinkiju. Ruuti ima četiri metode rada: podršku za samostalne aktivnosti, reprezentativne aktivnosti, zajednički planirane aktivnosti i aktivnosti usmjerene na događaje. U praksi to znači različite vrste aktivnosti:

- 1.) Inicijative mladih su inicijative koje pokreću mladi u dobi od 13-17 godina. Mlada osoba može podnijeti inicijativu samostalno ili zajedno s više mladih ljudi. Inicijative mladih mogu se odnositi na lokalne ili gradske probleme, javne službe na njihovom području ili druge teme koje utječu na živote mladih. Svrha ovakvih aktivnosti je potaknuti sudjelovanje mladih u donošenju odluka u društvu. Ujedno, inicijative informiraju gradske odjele o potrebama mladih.
- 2.) Podrška samostalnim aktivnostima mladih. Služba za mlade nudi mladima različite vrste pomoći i podrške u obliku novčanih potpora, smjernica, opreme i prostora.
- 3.) Glas Mlade redakcije. Svrha ovih aktivnosti je novinarskim putem skrenuti pozornost na teme i mišljenja koja su važna za mlade u javnom diskursu. Također omogućuje mladima nove, pozitivne uloge u medijima. Članke koje pišu mladi objavljuju najveći mediji u Finskoj: Helsingin Sanomat, finska radiodifuzna tvrtka, MTV3 i Suomen Kuvalehti. Podršku mladima daju dvije profesionalne novinarke koje su educirane za rad s mladima.

⁷ <https://www.hel.fi/kulttuurin-ja-vapaa-ajan-toimiala/en/services/Youth/Book+a+facility>

⁸ <https://www.europegoeslocal.eu/good-practices-results/?survey=27>

5. ŠTO KAŽU MLADI IZ HRVATSKE O POTREBI AKTIVNOSTI I USLUGA?

Anketno istraživanje u sklopu Mreže za aktivaciju mladih koje je provedeno na uzorku od 1000 mladih osoba u dobi od 18 do 30 godina, 51,2 % muškog a 48,8 % ženskog spola. Također su provedene fokus grupe putem “online” platforme Zoom u kojoj su sudjelovali mladi od 15 do 30 godina, radnici s mladima i organizacije s mladima. Provedene su 72 fokus grupe za mlade sudionike iz cijele Hrvatske. U prosjeku su 4 osobe bile u jednoj fokus grupi, iako je njihov raspon bio od 2 do 9. Sudjelovalo je 309 mladih, 89 muškog i 220 ženskog spola. Cilj fokus grupa bio je ispitati mišljenja mladih o prostorima i aktivnostima za mlade.

5.1. Rezultati anketnog istraživanja

Anketno istraživanje pokazalo je da mladi smatraju da svojom aktivacijom mogu doprinijeti smanjenju negativnih pojava i postizanju pozitivnih promjena u društvu. Također, visoko (4) je slaganje s tvrdnjama da je potrebno osigurati javni prostor namijenjen mladima u zajednici te da je u zajednici potrebno organizirati veći broj usluga za mlade i izdvojiti više sredstava za razvoj usluga za mlade. Nadležna tijela trebaju putem Interneta objavljivati informacije o aktivnostima za mlade koje se realiziraju u zajednici te je potrebno pružiti više informacija o pojedinim aktivnostima za mlade u mojoj zajednici.

Q67-Q76. (Table 104.1)

	M	SD
Važno mi je da me društvo kao cjelina ne osuđuje vezano uz moju aktivaciju.	3,66	1,16
Mislim da aktivacija mladih može pridonijeti smanjenju negativnih pojava u društvu.	4,11	0,89
Za aktivno sudjelovanje u zajednici potrebni su mi poticanje ili pozitivna reakcija društva kao cjeline.	3,55	1,08
Potrebno mi je vidjeti pozitivne rezultate aktivacije drugih osoba kako bih se i sam uključio u aktivnosti od dobrobiti za zajednicu.	3,60	1,03
Aktivno sudjelovanje u društvu mi je potrebno kako bih se osjećao korisno.	3,42	1,08
Aktivacija pojedinaca je potrebna kako bi se postigle pozitivne promjene u društvu.	4,12	0,90
Nemam potrebu sudjelovati u različitim aktivnostima u društvu za dobrobit zajednice.	2,76	1,16

	M	SD
Mislim da su potrebne udruge koje programski djeluju u korist mladih.	3,96	0,94
Mislim da predstavnici vlasti (npr. načelnici općina i gradonačelnici) djeluju u interesu mladih.	2,78	1,19
Mislim da predstavnici organizacija (npr. predstavnici udruga, humanitarnih organizacija, centara) djeluju u interesu mladih.	3,26	1,05
Mislim da moja lokalna zajednica dovoljno često objavljuje informacije o aktivnostima za mlade na Internetu.	2,67	1,20
U mojoj zajednici je potrebno organizirati veći broj usluga za mlade.	4,06	0,88
U mojoj zajednici je potrebno izdvojiti više sredstava za razvoj usluga za mlade.	4,06	0,92
Nadležna tijela trebaju putem Interneta objavljivati informacije o aktivnostima za mlade koje se odvijaju u zajednici.	4,02	0,93
Potrebno je pružiti više informacija o pojedinim aktivnostima za mlade u mojoj zajednici.	4,06	0,89
Potrebno je osigurati javni prostor namijenjen mladima u zajednici.	4,14	0,91

Q86-Q95. Online djelovanje mladih

Mladi se u visokom postotku slažu da su informatički i medijski pismeni, a u nastavku su prikazani njihovi odgovori na pitanja o online sudjelovanju unutar anketnog istraživanja Mreže za aktivaciju mladih (prikazani postoci za slaganje i potpuno slaganje na skali od neslaganja - 1 do potpunog slaganja - 5).

Tvrdnje	Slaganje i potpuno slaganje (%)
Mislim da su mi online izvori važan izvor informacija o oblicima djelovanja u koje se mogu uključiti.	Slaganje 40,6%, Slaganje u potpunosti 30,9%
Potrebno mi je više informacija o postojanju različitih oblika djelovanja u društvu koje se odvijaju putem Interneta kako bi se u njih uključio.	Slaganje 41,6 %, Slaganje u potpunosti 22,2 %
Potrebno je formirati jedinstveno elektroničko mjesto na kojem se objavljuju sve dostupne informacije o aktivnostima za mlade u zajednici.	Slaganje 40 %, Slaganje u potpunosti 31,5%

5.2. Rezultati fokus grupa

Iz razgovora s mladima kroz fokus grupe te obradom podataka dobiveno je nekoliko tema čiji prikaz slijedi u nastavku teksta.

Prvo, mladi su se izjasnili kako imaju potrebu za pokretanjem promjena u društvu. Kao primjere vlastite aktivnosti u zajednici navodili su volontiranje, uključenost u udruge i Savjet mladih te sudjelovanje u radu kulturno-umjetničkih društava, dobrovoljnih vatrogasnih društava i sl. Nadalje, dovoljno slobodnog vremena uvjetuje veću aktivnost u zajednici. Rezultati su pokazali da mladi sudjeluju u **online djelovanju** u vidu online sastanaka, dijeljenja sadržaja, podizanja svijesti, edukacija, potpisivanja peticija, prikupljanja donacija te sudjelovanja u raspravama.

Nadalje, unutar **teme vidljivosti samih aktivnosti**, mladi su navodili kako često nisu dovoljno informirani o dostupnim sadržajima i aktivnostima. Stoga navode kako postoji potreba za jedinstvenim mjestom za informiranje o aktivnostima. Takva usluga bi, prema sudionicima, vodila do veće uključenosti mladih u kulturno-umjetničke, sportske i rekreacijske aktivnosti, boljeg pružanja informacija mladima, smanjenja predrasuda zbog aktivacije, smanjenja neaktivnosti zbog nepoznavanja sadržaja te veće potrebe za pokretanjem promjena. Treba uzet u obzir i kako pojedini sudionici fokus grupa navode da često nisu aktivni u zajednici iz koje dolaze već u zajednici u kojoj se školuju jer je to najčešće u većim gradovima te time imaju veći izbor aktivnosti i događanja.

Unutar **teme povezanosti prostora za mlade i samog intenziteta aktivnosti**, sudionici navode da postojanje prostora za mlade koji su posljedica infrastrukturnih poticaja dovodi do veće aktivnosti, većeg kulturno-umjetničkog angažmana te veće prisutnosti dobrovoljnog pomaganja, humanitarnog rada, pomoći drugima te volontiranja. Potreba za prostorom za mlade povezana je sa potrebom za jedinstvenim mjestom za informiranje o aktivnostima i boljoj upoznatosti s aktivnostima za mlade u zajednici, dok manjak prostora za mlade dovodi do manjka aktivnosti te je posljedica neaktivne uprave i premalih izdvajanja za mlade.

Zaključno se može reći da **ako postoji organizirani prostor gdje mladi mogu sudjelovati u provođenju aktivnosti, te ako postoje usluge koje će im pružiti informaciju o dostupnim aktivnostima veća je vjerojatnost da će i sudjelovati.**

6. ZAKLJUČAK

Rad s mladima u suvremenom društvu nužan je preduvjet kako bi došlo do pozitivnog razvoja mladih i uspješne tranzicije u odgovorne odrasle osobe te kako bi se očuvala i unaprijedila njihova dobrobit. Da bi bio ostvaren puni potencijal mladih potrebni su prostori- fizički i digitalni, u kojima će mladi participirati u svakom dijelu planiranja i provedbe aktivnosti te koji će omogućiti inkluzivnost svih mladih bez obzira na njihovo rodno, etničko, kulturalno i drugo podrijetlo. Takvi prostori bi trebali zadovoljiti sljedeće uvjete:

- Je li mjesto lako pronaći i mogu li mladi do njega doći na jednostavan način?
- Udovoljava li radno vrijeme potrebama i rasporedu mladih?
- Je li zgrada pristupačna za mlade s invaliditetom i posebnim potrebama?
- Je li fizički prostor ugodan i privlačan mladima?
- Hoće li buka ili korištenje lokacije ometati druge u neposrednoj blizini?
- Postoji li mirno područje koje mladi mogu koristiti za uklanjanje stresa i prakticiranje brige o sebi?
- Postoji li prilika da mladi to mjesto učine svojim?

Osim organizacije prostora za mlade, bitno je normativno razlikovati centar za mlade od nekih prostora za mlade. Trenutno su u Hrvatskoj kriteriji za centre za mlade definirani natječajem za prijavu projekata Središnjeg ureda za demografiju i mlade što je rizik za organizacije koje osnivaju centre za mlade jer postoji mogućnost da se kroz iduće natječaje kriteriji promjene. To ponovno može dovesti do nedostatka kontinuiteta provođenja usluga i postojanja centara za mlade, a što je opisano u ranijem dijelu teksta. Uz normativno definiranje centara za mlade, potrebno je razvijati i standarde kvalitete prostora za mlade, a za što primjer može biti Oznaka kvalitete centara za mlade (Vijeće Europe, 2019).

Uz fizičke prostore važno je prepoznati značaj digitalnih prostora za mlade, osobito u aktualno vrijeme pandemije, ali i inače, osobito za mlade iz ranjivih skupina kojima offline okruženje može biti ugrožavajuće i nedostupno (npr. LGBTQ, mladi s invaliditetom koji su digitalno

pismeni). Međutim, u digitalnim prostorima se pojavljuje pitanje razvijanja etičkih procedura komunikacije, pa je potrebno izraditi i etičke standarde u postupanju s mladima u digitalnom okruženju. Zaključno možemo reći da je mladima potrebno osigurati prostore, aktivnosti i usluge koje će biti participativne i inkluzivne, a s ciljem ostvarenja pozitivnog razvoja mladih i ispunjenja njihovih punih potencijala.

7. PREPORUKE

7.1. Preporuke za donositelje odluka

- Razlikovati normativno centar za mlade od organizacija koje vode neke prostore za mlade.
- Donositelji odluka u suradnji s organizacijama civilnog društva i stručnjacima koji rade s mladima trebaju razviti nacionalne standarde za prostore, usluge i aktivnosti za mlade koji će voditi računa o dostupnosti, uključenosti i primjerenosti usluga (alati za mjerenje youth friendly pristupa).
- Potrebno je osigurati ujednačenu geografsku dostupnost prostora, usluga i aktivnosti za mlade u RH. To uključuje brigu o stabilnosti centara za mlade, info centara kao i otvorenost drugih javnih prostora mladima, odnosno omogućavanje mladima korištenja društvenih centara, prostora mjesnih odbora i vijeća gradskih četvrti.
- Osigurati sigurne digitalne prostore za mlade koji su pristupačni svima i koji nude pristup informacijama i uslugama te pružaju prilike za sudjelovanje mladih. Za mlade koji žive u siromaštvu osigurati fizičke prostore s dostupnom tehnologijom kako bi mogli participirati u aktivnostima koje se odvijaju u virtualnom svijetu.
- Razvoj aktivnosti unutar sektora mladih za osnaživanje i obrazovanje mladih u razvoju digitalnih vještina s posebnim naglaskom na mlade s manje mogućnosti.
- Važno je osigurati kontinuitet aktivnosti za mlade kroz stabilno financiranje.

7.2. Preporuke za organizacije koje rade u korist mladih za osiguranje i unapređenje kvalitete rada s mladima

- Razvijanje unutar sektora standarda kvalitete te alata za mjerenje youth friendly pristupa kod pružanja usluga za mlade. Razvijanje sustava prepoznatljivosti - oznaka "youth friendly" usluge ili organizacije.
- Uključivanje mladih u sve procese odlučivanja, od kreiranja programa do odlučivanja o izboru metoda i kanalima diseminacije te uređenju prostora. Uz uključivanje mladih organizacije bi trebale razvijati alate mjerenja uključivanja i participacije mladih ili primjenjivati postojeće alate.
- Mислеći na brojne etičke izazove i dileme u radu s mladima, organizacije trebaju razvijati i donijeti unutarnje **policy dokumente zaštite dobrobiti mladih** upravo s ciljem uspješnog nošenja s etičkim dilemama posebice kada se radi s maloljetnicima. Dokumenti trebaju pratiti *Child Safeguarding Standards and how to implement them*⁹.
- Potrebno je razviti aktivnosti dosega mladih, kroz tzv. *outreach* aktivnosti i ulični rad s mladima (*street youth work*). Posebice se ovo odnosi na organizacije koje rade s mladima s problemima u ponašanju, a koji se rijetko pojavljuju kao dobrovoljni korisnici. Cilj za te organizacije je raditi na promociji pozitivnog razvoja ove skupine mladih i preveniranje daljnjeg progresa problema u ponašanju.
- Organizacije iz istih lokalnih sredina koje rade s mladima bi trebale razvijati popise i mapirati prostore, aktivnosti i usluga namijenjenih mladima te ih ažurirati najmanje jednom godišnje.

⁹ https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/standards_child_protection_kcsc_en_1.pdf

8. LITERATURA

1. Acevedo-Polakovich, I. D.; Bell, B.; Gamache, P.; Christian, A. S. (2013). *Service Accessibility for Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, and Questioning Youth*. *Youth & Society*, 45(1), 75–97. doi:10.1177/0044118X11409067
2. Adolescent Health Initiative (2017). *Starter guide: Youth-Friendly Services*. Michigan medicine.
3. Ambresin AE, Bennett K, Patton GC, Sanci LA, & Sawyer SM. (2013). Assessment of youth-friendly health care: a systematic review of indicators drawn from young people's perspectives. *Journal of Adolescent Health*, 52(6), 670-81. doi: 10.1016/j.jadohealth.2012.12.014. PMID: 23701887.
4. Arnett, J. J. (2004). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties*. Oxford University Press.
5. Association of Estonian Open Youth Centres (2018). *Good Practice for Youth Centres. Support material for youth centres on establishment, development, support and involvement in cooperation*. Preuzeto s: <https://ank.ee/noorsootoo/noortekeskuste-hea-tava/> (15.11.2021.).
6. Buković, N. (2020). *Analiza postojećeg stanja rada s mladima u Republici Hrvatskoj te izrada preporuka i smjernica za njegov razvoj*. Zagreb: Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike.
7. Cavet, J. & Sloper, P. (2004). The participation of children and young people in decisions about UK service development. *Child: Care, Health and Development*, 30(6), 613-621.
8. Cauce, AM., Domenech-Rodríguez, M., Paradise, M., Cochran, B.N., Shea, J., Srebnik, D., & Baydar, N. (2002). Cultural and contextual influences in mental health help seeking: A focus on ethnic minority youth.. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 70(1), 44–55. doi:10.1037/0022-006x.70.1.44

9. CERANEO (2020). *Indeks održivosti OCD-a u Hrvatskoj za 2019. godinu*. Preuzeto s <https://ceraneo.hr/objavljen-indeks-odrzivosti-ocd-a-u-hrvatskoj-za-2019-godinu/> (2.11.2021.).
10. Collins, M. E., Hill, N., & Miranda, C. (2008). Establishing positive youth development approaches in group home settings: Training implementation and evaluation. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 25(1), 43–54.
11. Crowley, A., Larkinc, C., & Pinto, L.M. (2020). *Listen – Act – Change Council of Europe Handbook on children’s participation*. Vijeće Europe. Preuzeto s: <https://www.coe.int/en/web/children/-/listen-act-change-launch-of-a-new-council-of-europe-guide-on-children-s-participation> (28.12.2021.).
12. Dodge, K. A., Dishion, T. J., and Lansford, J. E. (2006) *Deviant Peer Influences in Programs for Youth: Problems and Solutions*. New York: Guilford Press.
13. Eurochild (2020). *Growing up in lockdown: Europe’s children in the age of COVID-19*. Preuzeto s: <https://www.eurochild.org/resource/growing-up-in-lockdown-europes-children-in-the-age-of-covid-19/> (27.12.2021.).
14. Europska komisija (2014). *Inclusion and Diversity Strategy in the field of youth*.
15. Europska komisija (2021). *Digital Education Action Plan 2021.-2027*.
16. Europska Unija (2009). *EU Strategija za mlade: ulaganje i osnaživanje*. Preuzeto s: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52009DC0200> (10.11.2021.).
17. Erjavec, K. (2013). Informal Learning through Facebook among Slovenian Pupils. *Scientific Journal of Media Education*, 41, 117-126.
18. Farthing, R. (2012). Why Youth Participation? Some Justifications and Critiques of Youth Participation Using New Labour’s Youth Policies as a Case Study. *Youth & Policy*, 109, 71-97. Preuzeto s: https://www.youthandpolicy.org/wp-content/uploads/2017/06/farthing_why_youth_participation.pdf (2.11.2021.).

19. Forkby, T. & Kiilakoski, T. (2014). Building capacity in youth work: Perspectives and practice in youth clubs in Finland and Sweden. *Youth & Policy*, 1-17.
20. Goicolea, I., Hultstrand Ahlin, C., Waenerlund, AK. (2018). Accessibility and factors associated with utilization of mental health services in youth health centers. A qualitative comparative analysis in northern Sweden. *International Journal of Mental Health Systems*, 12(69). <https://doi.org/10.1186/s13033-018-0249-4>
21. Hill, P. (2020). Open Access Youth Work: A Narrative Review of Impact. Preuzeto s: <https://www.partnershipforyounglondon.org.uk/post/open-access-youth-work-a-narrative-review-of-impact> (5.11.2021.).
22. Hoberman, H. (1992). *Ethnic minority status and adolescent mental health services utilization.*, 19(3), 246–267. doi:10.1007/bf02518990
23. Jeđud Borić, I., Miroslavljević, A., Koller-Trbović, N., Širanović, A., Car, S., & Kušević, B. (2017). *Poštujmo, uključimo, uvažimo. Analiza stanja dječje participacije u Hrvatskoj*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
24. Kirby, P., Lanyon, C., Cronon, K. & Sinclair, R. (2003). *Building a Culture of Participation: Involving Young People and Children in Policy, Service Planning, Delivery and Evaluation*. Nottingham, England: Department for Education and Skills.
25. Knezić, D. & Opačić, A. (2021). *Dostupnost socijalnih usluga u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Rehabilitacijski centar za stres i traumu / Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
26. Lucero, Leanna. (2017). Safe spaces in online places: social media and LGBTQ youth. *Multicultural Education Review*, 9, 117-128. DOI: 10.1080/2005615X.2017.1313482.
27. McGregor, C. (2015). *Universal Youth Work: A Critical Review of The Literature*. University of Edinburgh.

28. Morris, T., Cifuentes, R., & Wood, H. (2014). *Detached and Outreach Youth Work Method- Resource Handbook for Youth Work Practitioners in Wales.*
29. Quesier, S. (2016). *Girls in youth spaces: An Evaluation of Young Women's Experiences Accessing Youth Drop-Ins.* Social Planning Toronto.
30. Ritchie, D. & Ord, J. (2016): The experience of open access youth work: the voice of young people, *Journal of Youth Studies*, DOI: 10.1080/13676261.2016.1212162
31. Ross L. (2011). Sustaining Youth Participation in a Long-term Tobacco Control Initiative: Consideration of a Social Justice Perspective. *Youth & Society*, 43(2), 681-704. DOI: [10.1177/0044118X10366672](https://doi.org/10.1177/0044118X10366672)
32. Ryan, R., & Deci, E. (2017). *Self-Determination Theory. Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness.* The Guilford Press.
33. Središnji ured za demografiju i mlade (2021). *Poziv za prijavu projekata usmjerenih mladima.* Preuzeto s: <https://demografijaimladi.gov.hr/vijesti-4693/poziv-za-prijavu-projekata-usmjerenih-mladima/6112> (25.10.2021.).
34. Ured pravobraniteljice za djecu (2018). *Istraživanje „Participacija djece u sustavu odgoja i obrazovanja“.* Preuzeto s: <https://dijete.hr/pravobraniteljica-predstavila-istrazivanje-o-pravu-djece-na-sudjelovanje-u-sustavu-odgoja-i-obrazovanja/> (27.12.2021.).
35. Ured pravobraniteljice za djecu (2021). *Izvešće o radu Ureda pravobraniteljice za djecu za 2020. godinu.* Preuzeto s: <https://dijete.hr/izvjesca/izvjesca-o-radu-pravobranitelja-za-djecu/> (27.12.2021.).
36. Vijeće Europe (2019). *Quality label for youth centres.* Preuzeto s: <https://www.coe.int/en/web/european-youth-foundation/quality-label-for-youth-centres> (15.12.2021.).

37. Vijeće Europske Unije (2018). *Strategija Europske unije za mlade 2019. - 2027.*
Preuzeto s: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14080-2018-INIT/en/pdf> (27.12.2021.).
38. Zeldin, S., Larson, R., Camino, L., & O'Connor, C. (2005). Intergenerational relationships and partnerships in community programs: Purpose, practice, and directions for research. *Journal of Community Psychology*, 33, 1-10.
39. World Health Organisation (2012). *Making health services adolescent friendly: Developing national quality standards for adolescent friendly health services.* Preuzeto s:
https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/75217/9789241503594_eng.pdf
(10.11.2021.).

